

СВЕТЛАНА ТОМИН

ЗНАЧАЈНА КЊИГА О БОЖИДАРУ ВУКОВИЋУ

Књига Мирослава Лазића *Божидар Вуковић: између историје и имагинације* (Народна библиотека Србије, Београд 2022, 437 стр.) настала је као резултат дугогодишњих истраживања – то је капитално научноистраживачко дело, егзактно и веома богато илустровано. Реч је не само о значајном него и о веома комплексном издању, првој целовитој монографији о овој теми, уз мноштво нових података и изворне архивске грађе.

Мирослав Лазић обухватио је и историјски лик и културно-просветитељски аспект рада Божидара Вуковића, што није био нимало једноставан задатак, с обзиром на многобројне Вуковићеве активности – и трговачке и дипломатске и политичке, које су подразумевале организацију борбе против Турака на Балкану и сезале и до влашких и молдавских војвода. У склопу тог озбиљно политичког ангажмана, Божидар Вуковић постао је племић Светог римског царства, актер тајне дипломатије, односно руководиоца обавештајне мреже римско-немачког цара Карла V на подручју југоисточне Европе. До сада је у литератури био веома мало познат овај његов обавештајни рад, као и политичке аспирације.

Представљен кроз све ове делатности, у књизи искрсава и Вуковић као велетрговац са разгранатом пословном мрежом, као сувласник трговачке радње на Ријалту, финансијер издавачких подухвата, управитељ Грчког братства у Венецији, где је дочекао почетак градње цркве Светог Ђорђа. Показало се да је био и те како присутан у политичком животу Венеције, одржавао је контакте са важним људима свог времена, али је био и несуђени носилац српске деспотске титуле. Своје порекло, наиме, везивао је за српске деспоте, настојао је да добије титулу деспота од Србије, користио грб са

лавом – обележје Бранковића. „Од особитог значаја су и његове везе са српском јерархијом и црквеним установама, као и активности усмерене ка ослобођењу поробљених српских земаља и очувању државно-политичких традиција, оличених у титули српског деспота којој је тежио, стекавши пре тога и потврду племићког статуса под окриљем Светог римског царства.”

На основу рада у Венецијанском архиву, где је прегледао многобројне изворе, нотарске списе и различите опоруке, Мирослав Лазић је реконструисао Вуковићев друштвени статус у венецијанској средини и, на основу положаја који је стекао у Грчком братству, његов углед, као и карактер и профил његовог професионалног ангажмана. Вуковићево порекло, његове обавештајне, политичке и издавачке послове, улогу у братству Грка у Венецији, као и позицију у свету трговине Мирослав Лазић представио је, дакле, на основу аутентичних архивских података. Проучио је велики број извора и, кроз преглед свих поменутих делатности, оцртао контуре Божидача Вуковића као историјске личности. Ови извори, од првог помена до преписке и тестамена, потврдили су Вуковићеву недвосмислену припадност српском народу, што је важно са становишта идентитетских питања, која су се спорадично постављала.

Интересовање научне јавности за Божидача Вуковића у књизи се прати од првих представа, које се јављају на прелазу из XVIII у XIX век, када га је Доситеј Обрадовић у предговору своје *Еџике* уврстио „међу знамените и заслужне делатнике на пољу просвете и културе”. Поред пружања дијахронијског прегледа, Лазић је демистификовао постојеће ставове који су се о самом Вуковићу и његовој активности појављивали у литератури у протеклих двеста година. Посебан напор уложио је да би деконструисао представе које су о њему биле створене из најразличитијих идеолошких позиција. Неки од тих исконструисаних наратива и данас се могу наћи у текстовима, попут оног да је Вуковић сам лио слова у штампарији и био главни редактор. Указујући на пропусте у различитим приступима, Лазић је закључио да свака епоха, заправо, прави своју слику биографије у складу са постојећим владајућим наративом. Наравно да није било једноставно раздвојити имагинарне представе о Божидару Вуковићу од његове историјске личности. Притом је Мирослав Лазић не само критички преиспитао сва досадашња сазнања него и открио низ нових података. Да би осликао историјски контекст у коме је Вуковић живео и деловао, сабрао је и сагледао мноштво најразличитијих текстова, као и све постојеће изворе, архивске, документарне, примарне и секундарне. Користио је методологију различитих хуманистичких наука, тако да се за његов приступ може рећи да је у правом смислу речи интердисциплинаран.

Највећи допринос, односно допринос који највише занима историчаре књижевности и културе и којем је у књизи посвећена дужна пажња, Божидар Вуковић дао је у штампарској делатности. Као што је познато, она се одвијала од краја друге деценије до шездесетих година XVI века, конкретно од 1519. до 1561, ако узмемо у обзир и период када ју је наставио његов син Вићенцо. У Венецији је објављен, поред осталог, и *Празнични минеј* 1538. године, најобимнија и најрепрезентативнија књига старог српског штампарства. Важно је напоменути да су књиге овде објављене биле намењене не само цркви него и образованим верницима.

Мирослав Лазић навео је поједностављене, а често понављане представе које у литератури постоје о Божидару Вуковићу и његовим мотивима за штампање књига, од којих су побожност и патриотизам на првом месту. Иза ових мотива издавачке делатности, међутим, указала се много сложенија слика. Не оспоравајући Вуковићеве родољубиве пориве, односно дубоку оданост свом народу и цркви, као и жељу да настави традицију својих предака, Лазић је скренуо пажњу на чињеницу да су у основи његове штампарске делатности лежале и трговачки интереси, уосталом, као и код других оновремених штампара – био је организатор и финансијер, ангажовао се и на дистрибуцији књига. Једноставно, удео у његовим пословима, поред осталог, имала је и продаја књига.

О Вуковићевом осећању припадности сведочи даривање православних манастира у завичају – на основу тестаментa из 1539. године види се да је завештао новац за цркву Светог Ђорђа у Подгорици; ако не буде имао мушких потомака, оставља цркви Светог Ђорђа у Венецији посед, али под условом да држе српског попа или грчког. Позлаћен барјак оставља Милешеви, као и новац за водовод, а Хиландару украшен пергаментни примерак *Празничној минеја*, који је „обложен кожом и позлаћен”.

Када је реч о самој штампарији, Мирослав Лазић показао је да Божидар Вуковић није поседовао штампарију него слова и справе, а послове је уговарао код професионалних штампара. „Вуковићеву штампарску опрему, сачињену пре свега од матрица, калупа и ћириличке словне гарнитуре, наследио је његов син Вићенцо, а користили су је и потоњи издавачи приликом штампања својих ћириличких палеотипа, чиме је остварен својеврсни континуитет са делатношћу њеног првог власника.” У вези са издавачком делатношћу, посебно је занимљиво сагледавање шире слике и ондашњих историјских околности. Свакако да је Вуковић био способан човек, са добрим сарадницима, који је започео посао у идеалном тренутку – прва половина XVI века био је релативно миран период, када

је куповна моћ повећана и постојало је тржиште за продају књига. У првим деценијама после Божидарове смрти ситуација се променила, наступила је економска криза због које је у потоњим временима дошло и до враћања на стари начин ручног преписивања књига. Лазић је одговорио и на питање због чега су Вуковићеве књиге у XVIII веку биле толико присутне у Карловачкој митрополији и другим средиштима.

Књига *Божидар Вуковић: између историје и имагинације* састоји се из поглавља: „Тематски оквири и методолошки приступи”, „Између откривања истине и измишљања традиције”, „Божидар Вуковић у контексту времена и простора”, „Божидар Вуковић и Грчко братство у Венецији”, „Обавештајне активности и политички планови Божидара Вуковића”, „Божидар Вуковић у светлу трговине и књижарства”, „Издавачка делатност Божидара Вуковића”, „Идентитет(и) Божидара Вуковића”, „Закључак”, „Прилози”, „Скраћенице, извори и литература”, „Регистар”.

Посебну вредност књизи дају „Прилози”, у којима су на 90 страница донети изворни текстови у оригиналу и у преводу на српски. То су предговори и поговори Вуковићевих књига, натпис на икони нерукотвореног образа, тестаменти Божидара и Николе Вуковића, извори о стицању племићке титуле и грба који говоре о политичким активностима и аспирацијама. У критичком преиспитивању поговора и предговора штампаних књига нарочито је дошао до изражаја интертекстуални приступ.

Важан је и висок квалитет штампе, односно визуелни аспект књиге – Мирослав Лазић технички је уредио књигу, чији су дизајн и опрема узорни, почев од корица.

После књиге Мирослава Лазића *Божидар Вуковић: између историје и имагинације* слика о Божидару Вуковићу знатно је сложенија. За разлику од многобројних претходних приступа, обухваћени су сви сегменти Вуковићевог живота – историјски контекст, питање идентитета (завичајног, језичког, верског, националног), јавна делатност, политичке амбиције, трговачка мрежа и издаваштво. Анализиран је читав спектар питања и постављене су знатно шире основе истраживања.

Научни допринос Мирослава Лазића састоји се, поред осталог, у стварању потпуније и знатно измењене слике о Божидару Вуковићу. Насупрот устаљених представа, показало се да он није био само пожртвовани мецена који се бавио и штампарском делатношћу већ и припадник обавештајне службе и носилац идеје о обнови српске државе, као и богати трговац и зајмодавац који улаже и у штампарство, у жељи да свом народу пружи „божанске списе”.

Исто тако, као личност са разгранатом мрежом познанстава деловао је на огромном простору од Лондона до Цариграда и имао важну улогу у друштвеном и културном животу у првој половини XVI века.

После представљања и коментарисања свих сазнања о Божидару Вуковићу и расветљавања различитих аспеката његових активности, може се рећи да монографија Мирослава Лазића стоји на крају дугог периода излагања и расправа како о самом Божидару Вуковићу, тако и о његовој штампарској делатности. Она је завршна реч, синтеза научног интересовања, што је чини додатно вредном.

Божидар Вуковић: између историје и имажинације, дакле, јесте књига темељац не само о овој изузетној и занимљивој личности него и о венецијанском штампарству, које је за нашу културу XVI века свакако било најзначајније. После обимне *Библиографије о нашем ћириличком шtamпарству, шtamпарима и књигама XV, XVI и XVII столећа* (1988–1992), односно *Олега о шаром српском шtamпарству* (2007) Боривоја Маринковића и својеврсног лексикона *Пет векова српског шtamпарства 1494–1994* (1994), ова књига представља поуздан ослонац за свако даље бављење овим важним сегментом културне историје.